

ОӘЖ.342.25

Абдрахманов Медет Каучерханович

докторант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.
e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru

Майшекина Эльдана Советовна

Құқық бойынша философия докторы (PhD), Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.
e-mail: eldana_18@mail.ru

ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бұл мақалада мемлекеттік басқаруды қалыптастырудағы жергілікті өзін-өзі басқару органдарының ролін, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдары мемлекеттік мәселелерімен тығыз байланысты деген көзқарасты ұсынады. Сонымен қатар мақалада жергілікті өзін-өзі басқару тұжырымдамасын қалыптастыру мен дамытудың теориялық тұрғыда толық бейнесін ұсынылған.

Түйін сөздер: аумақтық өзін-өзі басқару, жергілікті өзін-өзі басқару, муниципалды басқару, мемлекеттік қызмет, өзін-өзі басқарудың шетелдік үлгілері.

В этой статье рассматривается мнение о том, что роль органов местного самоуправления в формировании государственного управления тесно взаимосвязана с государственными вопросами местного самоуправления. В статье также представлена теоретически подробная картина формирования и развития концепции местного самоуправления.

Ключевые слова: территориальное самоуправление, местное самоуправление, муниципальное управление, государственная служба, зарубежные модели самоуправления.

This article discusses the view that the role of local governments in the formation of public administration is closely linked with public issues of local government. The article also presents a theoretically detailed picture of the formation and development of the concept of local self-government.

Keywords: territorial self-government, local self-government, municipal government, public service, foreign self-government models.

Адамзаттың өмір сүру тарихында жергілікті өзін-өзі басқарудың теориялық негіздері үнемі даму үстінде болды. Жергілікті өзін-өзі басқару туралы түрлі ілімдердің негізі XVIII ғасырдың аяғы – XIX басында қолдана бастады.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың қалыптасуы мен дамуының теориялық негіздері, орталық және жергілікті билік органдарының өзара әрекеттесуінің бұрынғы кездері туындаған мәселелерін шешудің қандай жолдары табылды

деген мәселелерді қарастыру. Олар ғасырлар тереңдігінде қоғамның бастапқы жасушаларына негізделген жергілікті өзін-өзі басқару тұжырымдамасының эволюциясын қарастыруға мүмкіндік береді.

Жергілікті өзін-өзі басқару идеяларының пайда болуы іске асырылған мақсаттармен емес, жеке деңгейде қанағаттанбайтын немесе жеткілікті қанағаттандырылмаған адамдардың қажеттіліктеріне байланысты емес. Нақтырақ

айтқанда, бұл адамдар жаңа құрылымдарды құруға мәжбүр болды, содан кейін тәртіп пен ережелері, жаңа құндылықтары пайда болады. Осылайша, жергілікті өзін-өзі басқару институттары өмірдің жаңа сапасын, жаңа жағдайларын құрып, әлеуметтік пен құқықтық қатынастарды ғана шоғырландыру емес, сонымен қатар басшылықтың тиімділігіне байланысты туындайтын проблемаларды шешу қажеттілігімен түсіндіреді.

Жергілікті өзін-өзі басқару тұжырымдамасын қалыптастыру мен дамытудың толық бейнесін ұсыну үшін өкілдік демократия тұжырымдамасын дамытудың тарихи ерекшеліктерін ескеру керек. Ежелде құл иеленуші кезеңнен келе жатқан уақыттан бері мемлекет туралы алғашқы доктриналар, саяси биліктің алғашқы теориясы басталды. Философтар өз құрылымын анықтауға тырысты, өкілді филиалдың күрделі құрылымын атап өтті, оның ерекше рөлі мен мақсатын көрсетті.

Ш.Л. Монтеско өзінің «Заңдардың Рухы туралы» жұмысында демократияның өкілдік тұжырымдамасын әзірлейтін тұңғыштардың бірі болды. Оның көзқарасы бойынша, халық мемлекетті өздігінен тиімді және шебер басқара алмайды. Ол үшін өз орталарынан ең білімді, дана және құрметті адамдары таңдаулы өкілдікті енгізуі қажет. Оның пікірінше, халық өкілдері сайлау учаскелері бойынша жалпыға бірдей сайлау құқығы негізінде сайлануға және сайлаушылардың мәселелерін шешуде өздерінің қажеттіліктерін білулері қажет. Халық жиналысының бұрын, өкілдердің шығу тегі, лауазымы және әлеуметтік жағдайына байланысты өз ара адамдар тобы өз орталарында жиналыстар құруы қажет, бірақ халық жиналысының шешімін тоқтату немесе халық жиналысының келісімінсіз ештеңе істей алмауы қажет.

Осылайша, халық конгресі талқылану барысында, халықтың еркі, жалпы мүддені және тиісті заңдарда оларды белгілеуді анықтайтын толықтай тәуелсіз институттың құндылығына ие болды.

Осы тұжырымдаманы жақтаушылардың бірі Ж.Ж. Руссо болды, ол азаматтар заңдарды талқылауға және қабылдауға жеке қатысуы тиіс деп есептеді. Руссоның айтуынша, идеал - он мыңнан аспайтын адамнан тұратын саны бар кішігірім мемлекет, олар барлық заңдарды талқылап, қабылдай алады [1, 416 б.].

Жергілікті өзін-өзі басқару проблемаларына назар аударғандардың бірі - француз мемлекет

қайраткері және тарихшысы А. Токвиль болды. Өзінің «Америкадағы демократия туралы» атты танымал жұмысында ол былай деп жазды: «Қоғамдық институттар ғылым үшін бастауыш мектеп ретінде тәуелсіздікті қалыптастыру үшін бірдей рөл атқарады, олар адамдарға еркіндікке жол ашады және оны осы еркіндікті пайдалануға үйретеді, бейбітшілік сипатына ие болады». Қоғамдық институттар болмаса, ұлт еркін үкіметті құра алады, бірақ ол ешқашан бостандық рухына ие болмайды. Қысқа өмірлік құмарлықтар, минуттық мүдделер, кездейсоқ жағдайлар Тәуелсіздіктің көрінуін ғана тудыруы мүмкін, алайда қоғамдық ағзаның ішіне түскен деспотизм ерте ме, кеш пе жер бетінде қайтадан пайда болады» [2, 65 б.].

Орыс саяси ойының тарихында құқықтық мемлекет идеясының алғаш рет М.М.Сперанский тұжырымдады. Ол өзінің «Мемлекеттік заңдар кодексіне кіріспе» жобасында, мемлекеттік құрылымның негізіне билік бөлу принципін енгізуді ұсынды [3].

Тек XIX ғасырдың екінші жартысында батыс еуропалық социалистік теориялар пайда болған кезде халық саяси қызметтің толық құқықты субъектісі ретінде мойындалды.

Бүгінгі күні жергілікті іс басқармасы орталықтан тағайындалатын жергілікті жерлердегі мемлекеттік әкімшілік органдары, мемлекеттік аппараттың шеткі буыны ретінде әрекет ететін органдар арқылы да, жекелеген әкімшілік-аумақтық бірліктердің халқы сайлайтын өкілді органдар арқылы да жүзеге асырылуы мүмкін. Шетел әдебиетінде мұндай өкілді органдар жиі жергілікті өзін-өзі басқару немесе муниципалдық басқару деп аталады.

Жергілікті өзін-өзі басқару теориялары:

1. Жергілікті өзін-өзі басқару жөніндегі алғашқы көзқарастар.
2. Еркін қоғамдастық теориясы.
3. Шаруашылық теориясы.
4. Қоғамдық теория.
5. Мемлекетті теория.
6. Дуализм теориясы.
7. Әлеуметтік қызмет көрсету теориясы.
8. Социал-реформалық муниципалдық концепциялар [2].

Көптеген зерттеушілер, XIX ғасырда муниципалдық реформалар барысында көптеген еуропалық елдердің, сондай-ақ Құрама Штаттардың, Жапонияның және басқа мемлекеттердің құқықтық муниципалды жүйелерінің негіздері деп санайды, дегенмен қоғамдық, қалалық өзін-өзі басқару дәстүрі

жоғарыда айтылғандай, ғасырлар тереңнен қоғамның бастапқы ұяшықтарына кетеді: антикалық әлемнің саяси демократиясы, ортағасырлық мемлекеттің қалалық және ауылдық қауымдастықтарын айтуға болады.

Мәселен XIX ғасырдың бірінші жартысында Еуропада пайда болған және неміс ғалымдарының арқасында даму алған жергілікті өзін-өзі басқару туралы ілімнің теориялық негіздері әзірленген. Бір ғасырдан астам уақытта жергілікті өзін-өзі басқаруды білдіретін термин туралы пікірталас тудырды. Өйткені, әртүрлі жылдарда және әртүрлі елдерде – Англия, Франция, Германия - жергілікті өзін-өзі басқаруды белгілеу үшін әртүрлі терминдер пайдаланылды. Осы терминдер қалыптасқан жағдайларды және кейбір зерттеушілердің олардың пайда болу уақыты туралы пікірлері қарастырылған [4, 21б.].

Англиядағы өзін - өзі басқару негіздері XVI ғасырда қаланды, дәл осы уақыттан бастап төменгі әкімшілік округ және Англияның ең ұсақ өзін-өзі басқару бірлігі-шіркеу приходы мағынаға ие болады. Бірақ «өзін-өзі басқару» түсінігі тек XVII ғасырда ғана толық және кең қолданылды. Іс жүзінде – «Мемлекет қауымдық одақтарға берген және әділет, әкімшілік және мемлекет заңдары бойынша салықтар саласында әрекет ететін бастапқы жергілікті басқару».

XIX ғасырда И. Бентам «жергілікті өзін-өзі басқару» терминін енгізді. Өзін-өзі басқару саласындағы әлемдік қоғамдастықтың ең үлкен жетістігі 1985 жылы жергілікті өзін-өзі басқарудың еуропалық хартиясын қабылдау болды. Бұл құжаттың негізіне субсидиарлықтың классикалық принципі алынды, оның мәні жергілікті деңгейде шешуге болатын мәселелерді билік пирамидасының жоғарғы жағына жібермеу үшін. Хартияға сәйкес, «жергілікті өзін-өзі басқару деп, жергілікті өзін-

өзі басқару органдарының мемлекеттік істердің едәуір бөлігін реттеу және заң шеңберінде әрекет ете отырып, өз құзыретіне сәйкес және жергілікті халықтың мүддесінде оларды басқару құқығы мен нақты қабілеті түсіндіріледі» [5, 90 б.].

Өзін-өзі басқаруды сайланған өкілдерден тұратын кеңестер немесе жиналыстар, сондай-ақ азаматтардың тікелей қатысуымен жүзеге асырады. Хартия жергілікті қауымдастыққа өз аумағын, тәуелсіз әкімшілікті және салықтарды алу құқығын бөліп беруді қарастырады.

Қысқа уақыт аралығында құқықтық жүйенің ажырамас бөлігіне айналған жергілікті өзін-өзі басқару XX ғасырдың ортасында басқарудың демократиялық нысаны мен мемлекеттік билік тиімділігінің символына айналды. Осылайша, «өзін-өзі басқару» ұраны тәуелсіздік үшін күрес кезінде «үшінші әлем» елдерінде өте танымал болды.

Бүгінгі таңда саяси және құқықтық ойлар тарихында жаңа кезеңге қол жеткізілді. Оның дамуы өткенді талдаумен, қазіргі жағдайды түсінумен, сондай-ақ болашақ туралы мәселені шешуге тырысумен тығыз байланысты, өйткені осы жағдайды терең түсіну үрдістер мен ашылатын болжамдарды анықтаумен байланысты.

Мақаланы қорытындылай келе, жалпы өкілдік институты өзінің классикалық емес түрінде қазақ халқының тарихында да болғанын атап өткіміз келеді. Бұл институт кезең-кезеңімен жиналатын құрылтайлар, ақсақалдар және төрелік кеңестер іспеттес жиынындардан өз көрінісін тапты. Белгілі бір дәрежеде билерде танылды, олар тек қана төрешілік қана емес сонымен қатар халық өкілінің қызметін жүзеге асыратын халық өкілдері болды деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Руссо Жан-Жак. Об общественном договоре. Трактаты – М. Канон- Пресс, 1998.-416 с.
2. Токвиль А. Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1992. С. 65
3. Сперанский М.М. «Введения к уложению государственных законов» // Хрестоматия по истории Казахстана - Алматы, Онер, 1997 г.
4. Мұхтар Е., Жергілікті өзін-өзі басқару (Жергілікті өзін – өзі басқарудың теориялық негіздері) // Алматы: Хабаршы Вестник (экономика сериясы) – №3 (55) – 76 -81б, 26 мамыр 2013. 6 б.
5. Тимофеева Е.П. // «Мир человека» (ежеквартальный научно-теоретический гуманитарный, междисциплинарный журнал Санкт-Петербургского государственного университета сервиса и экономики), том 3, № 3, 2007. 21ст.
6. Европейская хартия местного самоуправления // Социологические исследования. 1997. № 1. С.90-98

Абдрахманов Медет Каучерханович

Лауазымы: доктарант, мемлекеттік құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

Почтовый адрес: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Абай к. 14

сот. тел: 87077485414

Майшекина Эльдана Советовна

Лауазымы: Құқық бойынша философия докторы (PhD), мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

Пошталық мекен-жайы: 071400, Семей қ., Тәңірберген көш. 31/93

Ұялы. тел: +7 777 877 10 00

Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының теориялық негіздері

Абдрахманов Медет Каучерханович

Должность: доктарант, преподаватель кафедры государственно-правовых дисциплин, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г.Семей

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Абая 14

сот. тел: 87077485414

Майшекина Эльдана Советовна

Должность: Доктор философии по праву (PhD), заведующая кафедрой государственно-правовых дисциплин, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г.Семей

Почтовый адрес: 071400, г. Семей, ул. Танибергенова 31/93

Сот. тел: +7 777 877 10 00

Теоретические основы органов местного самоуправления

Abdrakhmanov Medet Kautherkhanovich

Position: doctoral student, Lecturer of the Department of State Provisional Disciplines Law, Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University, Semey city

Mailing address: 071400, Semey, st. Abay 14

cells. ph: 87077485414

Maishekina Eldana Sovetovna

Position: Doctor of Philosophy in Law (PhD), Head of the Department of State and Legal Disciplines, Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University, Semey city

Mailing address: 071400, Semey, Tanirbergenova st. 31/93

Mob.ph: +7 777 877 10 0

Theoretical foundations of local self-government bodies